

Ana Werkmann

KONCEPTUALNA METAFORA ŽIVOT JE KOCKA U KONTEKSTU UNIVERZALNOSTI I VARIJABILNOSTI KONCEPTUALNIH METAFORA

Uvod

Jedno je od područja koje je od samih početaka zanimalo kognitivnu lingvistiku konceptualna metafora. U ovom ću radu donijeti kratak pregled teorije konceptualne metafore, definirati ju te reći nešto o njezinim glavnim sastavnicama i o nekim od važnijih teorija motivacije konceptualne metafore. Cilj je tog dijela rada upoznati čitatelja s teorijom konceptualne metafore kako bi mogao razumjeti sljedeće poglavlje koje govori o pitanju univerzalnih metafora i varijacija. Cilj je tog poglavlja otvoriti put problemu univerzalnosti koji ću u ovom radu obraditi kroz metaforu ŽIVOT JE KOCKA. Nakon kratke analize same metafore analizirat ću specifične primjere iz hrvatskog jezika i engleskog jezika te problematiku koja se veže uz utjecaj kulture na jezik, tj. metaforu. Potrebno je naglasiti da je cilj ovog rada samo naznačiti problematiku, a detaljnija analiza nije moguća zbog ograničenosti prostora.

O teoriji konceptualne metafore

Što je konceptualna metafora?

Kognitivna se lingvistika bavi konceptualnom metaforom od samih svojih početaka, još od 1980. godine kada je nastao prvotni model Georga Lakoffa i Marka Johnsona. Unutar okvira kognitivne teorije konceptualna je metafora od tada u potpunosti prihvaćena. Konceptualna je metafora jedan od kognitivnih procesa konstruiranja značenja na temelju kojeg povezujemo dvije konceptualne domene: izvornu domenu (engl. *source domain*) i ciljnu domenu (engl. *target domain*). Konceptualna se metafora kao spoznajna sposobnost odražava u jeziku, što znači da razlikujemo dvije razine: metaforički jezični izraz i konceptualnu metaforu (Stanojević, 2009: 339-340). Pogledajmo sljedeće primjere:

- (1) *Saddam Hussein koji zna vješto blefirati pokušava dobiti psihološku igru, kako se vjeruje, s unaprijed gubitničkim političkim pokeraškim kartama.* (Vjesnik online, 28. studenog 2001.)
- (2) *Što se tiče sastava, Katalinić tu nije želio do kraja otkriti karte, ostavio je novinarima na volju, neka kreiraju početnu jedanaestoricu po vlastitom osjećaju.* (Vjesnik online, 21. siječnja 2004.)
- (3) *Ne možemo se kockati sa sportskim sudbinama i karijerama.* (Vjesnik online, 15. ožujka 2000.)
- (4) *Pridodate li svemu tome i to da je u produkciju „Zabranjene ljubavi“ uložen dvostruko veći iznos nego u „Villu Mariju“, čini se da RTL ima jači adut u rukavu.* (Vjesnik online, 20. listopada 2004.)

Od (1) do (4) metaforički su jezični izrazi jer se u njima različiti postupci i događaji u životu opisuju kao kartaška igra ili igra na sreću, tj. kocka. Na izvornu domenu kartaške igre upućuju jezični izrazi *blefirati*, *dobiti igru* i *pokeraškim kartama* u (1), *otkriti karte* u (2), *kockati* u (3) te *adut u rukavu* u (4). Unatoč tome, *Sadam Hussein* u (1), izbornik *Katalinić* u (2), *sportske sudbine* i *karijere* u (3) te *RTL* i *HRT* u (4) u ovim izrazima nemaju veze s kockanjem, ali se ipak preko njih KOCKANJE kao konkretniji fenomen preslikava na domenu ŽIVOTA kao apstraktnijeg fenomena. Na taj način možemo uspostaviti konceptualnu metaforu ŽIVOT JE KARTAŠKA IGRA ili IGRA NA SREĆU, ili, kako ćemo ju kasnije u ovom tekstu zvati, ŽIVOT JE KOCKA. Takav je naziv metafore samo skraćeni oblik bilježenja skupa preslikavanja (engl. *mapping*) iz izvorne na ciljnu domenu. Preslikavanja u konceptualnoj metafori odnose se na korespondencije između dviju domena, dakle, riječ je o skupu naših znanja o tome što se preslikava na što. Osim preslikavanja, tj. povezivanja pojedinih dijelova domena, kod konceptualne su metafore važne i posljedice shvaćanja ciljne domene putem izvorne domene (engl. *metaphorical entailments*). Ovdje se misli na metaforičko zaključivanje o pojedinim aspektima ciljne domene na temelju zaključaka i znanja o izvornoj domeni (Stanojević, 2009: 341). Primjerice, u kockarskim igrama postoje karte koje manje i više vrijede u igri pa to ima posljedice u ciljnoj domeni stvarnog života te se tako ljudi dijele na one koji su manje ili više uspješni u *igri života*.

Svakako treba naglasiti i dvostruki karakter konceptualne metafore i njezinu spoznajnost. S jedne je strane konceptualna metafora sintagmatska sposobnost povezivanja konceptualnih domena koja se uvijek nanovo odvija u pojedinoj konceptualnoj situaciji. S druge strane, stalna uporaba veza između istih konceptualnih domena dovodi do njihova ustaljivanja pa je tako konvencionalizirane konceptualne metafore moguće promatrati i kao gotova, paradigmatska znanja koja nesvjesno prizivamo kako bismo izrekli ili razumjeli neki jezični izraz. Dakle primjeri (1)–(4) pokazuju uporabu metaforičke sposobnosti na sintagmatskoj razini u pojedinoj komunikacijskoj situa-

ciji, ali su isto tako odraz konvencionalizirane (ustaljene i stabilne) veze koja se odražava preslikavanjima. Konceptualna je metafora ustvari kognitivna sposobnost koja nam dopušta povezivanje dviju domena znanja. Svaki se put kod procesiranja aktivira neka veza između dviju domena, ali isto tako neke veze češće rabimo ili su nam iskustveno bliže pa su istaknutije, a ta istaknutost opravdava gledanje na konceptualnu metaforu kao na već gotovu i ustaljenu vezu između dviju domena (Stanojević, 2009: 343).

Najčešća je podjela metafora na strukturne, ontološke i orijentacijske. Kod strukturnih metafora izvorna domena pruža poprilično bogato znanje o strukturi ciljne domene. Drugim riječima, kognitivna je funkcija tih metafora omogućiti govorniku razumijevanje ciljne domene kroz strukturu izvorne domene. To se razumijevanje događa kroz preslikavanje elemenata između izvorne i ciljne domene (npr. ŽIVOT JE KOCKA). Ontološke metafore ne omogućavaju kognitivno strukturiranje kao što to omogućavaju strukturne metafore. One omogućavaju razumijevanje apstraktnih pojmova i iskustava u obliku objekata, stvari ili omeđenog prostora. Omogućavaju uočavanje strukture tamo gdje je gotovo ili uopće nema (npr. UM JE OMEĐENI PROSTOR). Orijetacijske su metafore metafore koje su većinom vezane uz temeljne ljudske prostorne odnose. Njihova je kognitivna zadaća uskladiti grupu ciljnih koncepata u našem konceptualnom sustavu (npr. DOBRO JE GORE) (Kövecses, 2002: 33-36).

Strukturna ograničenost i teorije motiviranosti

U određivanju spoznajnog statusa konceptualne metafore vrlo su bitna pitanja konceptualne motiviranosti i strukturnih ograničenja. Konceptualna se motiviranost metafora odnosi na njihovo iskustveno utemeljenje ili ukotvljenje. Pitanje motiviranosti metafora vrlo je važan dio teorije konceptualnih metafora, a pokušava odgovoriti zašto dolazi baš do određenih veza u konceptualnoj metafori te zašto su izvorne domene kojima pokušavamo objasniti ciljne iskustveno bliže i jednostavnije (Stanojević, 2009: 344).

Jedno je od načela strukturnih ograničenja metafore koje ograničava preslikavanje iz izvorne u ciljnu domenu načelo nepromjenjivosti. Pomoću načela nepromjenjivosti pokušava se pokazati da između ciljne i izvorne domene postoji odnos koji ograničava moguća preslikavanja tako da se ne može bilo koji dio izvorne domene preslikati na bilo koji dio ciljne domene. Metaforička preslikavanja čuvaju raspored izvorne domene tako da je on u skladu sa strukturom ciljne domene. Drugim riječima, nije moguće *preslikavanje svega na sve*. Tako se, primjerice, u konceptualnoj metafori IDEJE SU GRAĐEVINE pojam *prozora* ne preslikava na ciljnu domenu. Unatoč tomu što načelo nepromjenjivosti unosi ograničenja u preslikavanja koja se javljaju, ono je ipak u nekim slučajevima preširoko te ne može objasniti zašto se neka preslikavanja ne javljaju, dok su druga moguća (Stanojević, 2009: 345).

U sklopu teorije motiviranosti Joseph Grady (1999) nudi podjelu konceptualnih metafora kojom pokušava objasniti motiviranost metafora. Metafore dijeli na primarne i korelacijske te metafore sličnosti. Primarne su metafore utemeljene na primarnim prizorima iz ljudskog iskustva (JAKA ŽELJA JE GLAD, ORGANIZACIJA JE FIZIČKA STRUKTURA). Korelacijske metafore nastaju konceptualnom integracijom primarnih metafora te im one služe kao ukotvljenje. One su kombinacija dviju ili više primarnih metafora. Na taj se način može objasniti motiviranost metafore IDEJE SU GRAĐEVINE. Ta je metafora nastala na temelju primarnih metafora TRAJANJE JE USPRAVLJENOST i STRUKTURA JE FIZIČKA STRUKTURA, čime se objašnjava da je ta metafora temeljena na strukturi, s čime prozori nemaju nikakve veze. Korelacijske su metafore krajnje konvencionalizirane te se javljaju u mnogim jezicima i kulturama. Druga su vrsta metafora metafore sličnosti kojima pripada i metafora na kojoj će se temeljiti ovaj rad (ŽIVOT JE KOCKA). Kod takvih metafora nije moguće dokazati iskustvenu korelaciju dviju domena. Ipak, one se ne temelje na sličnosti koja je objektivno zadana u svijetu, nego sličnosti koja ovisi o govorniku. Takve metafore dopuštaju dvosmjernost, tj. izvorna i ciljna domena mogu biti jednako konkretne i apstraktne. Njihova je konvencionaliziranost manja i rjeđe vezana uz pojedinu kulturu (Stanojević, 2009: 346-350).

Nasuprot Gradyjevu prijedogu, javlja se Kövecsesev prijedlog središnjih preslikavanja. On tvrdi da se jedna izvorna domena može rabiti u kombinaciji s nekoliko ciljnih domena, ali da se iz izvorne domene svaki put preslikava isti dio. Taj se dio temelji na središnjem znanju, koje dovodi do središnjih preslikavanja u različitim metaforama. Budući da se iz izvorne domene preslikava samo središnje znanje, riječ je o prirodnom objašnjenju djelomičnosti preslikavanja kod konceptualne metafore i njezine motiviranosti. Dakle, značenje koje svaka izvorna domena nosi u preslikavanjima nije slučajno, nego se zasniva na glavnom žarištu koje je određeno središnjim znanjem (engl. *central knowledge*) o pojedinom konceptu. Središnje je znanje najvažniji dio našeg enciklopedijskog znanja o pojedinom konceptu, čija se važnost očituje u velikoj konvencionaliziranosti, generičnosti, intrinzičnosti i karakterističnosti za pojedinu skupinu entiteta (Stanojević, 2009: 350-353).

Metafora i kultura

Univerzalne metafore i varijacije

Kultura je zbroj poimanja koje dijeli neka manja ili veća skupina ljudi. Naravno, ta definicija kulture izostavlja materijalne objekte, institucije, postupke i drugo što ljudi u svakoj kulturi rabe i u čemu sudjeluju, ali ona svakako obuhvaća veliku većinu toga, tj. ona obuhvaća naša poimanja tih stvari. Ako na metaforu gledamo na način koji predlažu Lakoff i Johnson (1980),

možemo zaključiti da se metafore ne pojavljuju ponajprije u jeziku, nego u misli, što bi značilo da mi ustvari razumijemo svijet njima, a ne služe nam samo u govoru. To bi značilo da je jedan vrlo važan dio kulture metaforičko razumijevanje koje rabimo za neke neopipljive entitete kao što su mentalni procesi, osjećaji, moralne vrijednosti, društvene i političke institucije i slično. U tom slučaju, metafore kojima se služimo postaju ključne za doživljaj, spoznaju i razumijevanje tih neopipljivih entiteta iz čega slijedi da su metafore sastavni dio kulture (Kövecses, 2005: 1-2).

Prema Lakoffu i Johnsonu (1980) metafore se temelje na ljudskom iskustvu. Primjerice, vrlo česta metafora PRIVRŽENOST JE TOPLINA proizlazi iz ljudskog osjećaja topline kada nas netko zagrlji. Najvjerojatnije, takvo poimanje većini ljudi na svijetu ne bi bilo iznenađujuće. Takve su metafore primarne i univerzalne jer utjelovljuju univerzalna ljudska tjelesna iskustva koja dijele milijuni ljudi koji govore tisuće različitih jezika. Vrlo će često primarne metafore biti univerzalne, a one složenije neće jer kultura uvelike utječe na stvaranje kompleksnih metafora zbog složenih veza među primarnim metaforama. No primarne metafore ne moraju biti univerzalne, a univerzalna tjelesna i kognitivna iskustva ne vode uvijek do univerzalnih metafora. Osim univerzalnih metafora, primjećujemo da postoje i metafore koje nisu univerzalne, koje se razlikuju od jezika do jezika te ih ima koliko i univerzalnih, ako ne i više. Takve se varijacije pojavljuju u najrazličitijim metaforama, no u ovom radu bit će riječi o univerzalnim konceptualnim metaforama, točnije, o metafori ŽIVOT JE KOCKA, koje se različito aktualiziraju u različitim jezicima zbog razlike u kulturalnom kontekstu (Kövecses, 2005: 2-3).

Metafore su univerzalne zato što ljudsko tijelo i mozak funkcioniraju jednako u svih ljudi, a kao što je već spomenuto, metafore se temelje na tjelesnom iskustvu i neuronskoj aktivnosti u mozgu. Kako su ti procesi slični kod svih ljudi, tako su slične i metafore, bar na konceptualnoj razini. No ono što uzrokuje varijacije ovisi o međukulturalnim i unutarkulturalnim utjecajima. Na primjeru metafore ŽIVOT JE KOCKA vidjet ćemo kako su metafore univerzalne na onoj apstraktnoj razini, razini konceptualne metafore, a varijacije nastaju u specifičnim metaforičkim jezičnim izrazima (međukulturalna varijacija). Očito je da metafore na konceptualnoj, tj. generičkoj razini funkcioniraju univerzalno, no generičke su sheme u različitim kulturama ispunjene na različite načine (Kövecses, 2005: 34).

Dva su glavna uzroka tim varijacijama različita iskustva i različite kognitivne preference i stilovi. Drugim riječima, metafore variraju jer naša iskustva kao ljudskih bića variraju. Isto tako metafore variraju jer kognitive preference i stilovi variraju. Ono što utječe na naša različita iskustva fizička je okolina, društveni kontekst (odnosi moći i društveni pritisak), kulturalni identitet, kulturalni kontekst, osobna povijest te različita zanimanja i interesi (grupni ili osobni) (Kövecses, 2005: 231-246). Kada govorimo o različitim

preferencama i stilovima, prvo je što oni uključuju različiti iskustveni fokus. Različiti su ljudi usredotočeni na različite vidove njihova tjelesnog funkcioniranja te zato različito konceptualiziraju različite spoznaje, neki ljudi neka iskustva stavljaju u prvi plan, dok druga postiskuju u drugi (Kövecses, 2005: 246). Također, kulturalno je određena i perspektiva iz koje čovjek nešto promatra, tj. razumije (Kövecses, 2005: 252-253). Osim toga, varijacije uzrokuju i razlika u prototipnosti određenih pojmova u različitim kulturama, ali i preferiranje metafore nad metonimijom i obrnuto. Jedan je od važnih razloga i kreativnost koju ljudi rabe u stvaranju metafora. Kreativnost je individualna osobina koja utječe na raznolikost metafora (Kövecses, 2005: 253-258).

Konceptualna metafora ŽIVOT JE KOCKA

O konceptualnoj metafori ŽIVOT JE KOCKA i njezinim metaforičkim izrazima

ŽIVOT JE KOCKA česta je konceptualna metafora čije metaforičke jezične izraze ne rabe samo kockari nego i oni koji ne poznaju svijet kocke, igara na sreću i kartaških pravila. Ta metafora naglašava neizvjesnost i rizik u našim postupcima te da se nesreće i neuspjesi pojavljuju bilo kada, narušavajući naš dojam reda i kontrole.

Metafora ŽIVOT JE KOCKA pripada skupini strukturnih metafora. U strukturnim je metaforama koncept metaforički konstruiran drugim konceptom. To bi značilo da je u metafori ŽIVOT JE KOCKA apstraktniji koncept *života* strukturiran nekim drugim konkretnijim konceptom – konceptom *kocke*. Drugim riječima, dva su različita koncepta spojena u strukturnu metaforu. Naravno da metafora ŽIVOT JE KOCKA ne može odraziti sve strukturne vidove života, ona samo pridonosi djelomičnom razumijevanju života pa postoje i druge metafore koje objašnjavaju život (Kim, 1996: 39). Sličnost između tih dvaju pojmova nije postojala prije, ona nije subjektivna. Strukturne se metafore temelje na neobjektivnoj sličnosti koju uočavaju govornici nekog jezika. Ljudi uočavaju određene sličnosti između života i kockarskih igara, ali to nisu objektivne i već postojeće sličnosti. Te sličnosti proizlaze iz metaforičkog razmišljanja o životu kao o kockarskoj igri. Promatramo naše postupke u životu kao kockanje, a njihove posljedice kao pobjedu ili gubljenje. Postupci u životu, sami po sebi, nisu nalik kockanju. Naši postupci jednostavno imaju posljedice, ali ih mi povezujemo s posljedicama u kockanju, tj. uočavamo sličnosti između odnosa kockanja i gubljenja ili pobjeđivanja i odnosa naših postupaka i posljedica (Kövecses, 2002: 72).

Iz te su konceptualne metafore u hrvatskom jeziku proizašli mnogi metaforički izrazi. Mnoge od ovih metafora česte su u političkom diskursu te u tekstovima koji govore o politici.

- (5) *Ona je istaknula da zbog toga treba ponovno promiješati karte, tj. dogovoriti novu podjelu izbornih jedinica.* (Vjesnik online, 1. travnja 2000.)
- (6) *Koštuničina taktika je da drži sve karte otvorene.* (Vjesnik online, 15. siječnja 2007.)
- (7) *Ako nas uvjeravaju da je Gotovina ili u Hrvatskoj ili u BiH, moraju otkriti karte tim službama.* (Vjesnik online, 24. svibnja 2005.)
- (8) *Sto posto ćemo biti tropa kad nas pod svoje uzme Europa.* (Vjesnik online, 1. lipnja 2007.)
- (9) *Uopće nije bitno nalazi li se ovo ili ono ministarstvo u metropoli, kao što se svojedobno pokušalo blefirati decentralizaciju.* (Vjesnik online, 20. prosinca 2003.)
- (10) *Svaka stranka koja bi se kockala s ispunjenjem kriterija, kocka se s potporom birača na izborima.* (Vjesnik online, 18. lipnja 2003.)
- (11) *...tvrdeći da i ona ima svoj špil karata s američkim kolaboracionistima u redovima Iračana i civilnim predstavnicima „američke okupacijske sile“.* (Vjesnik online, 27. travnja 2003.)

Osim u tekstovima političke tematike, takve se metafore često pojavljuju u sportskom novinarstvu, prelazeći gotovo u žurnalizme hrvatskog jezika.

- (12) *Moramo se boriti za svaki napad, za svaku loptu. Morat ćemo se kockati s taktikom i nadati se da ćemo pronaći sustav igre u kojem se suparnik neće snalaziti.* (Vjesnik online, 25. ožujka 2000.)
- (13) *Taktika nam je bila: od prve ili hopa ili tropa.* (Vjesnik online, 28. rujna 2000.)
- (14) *Produžeci su pomalo i kocka, ali su izabranici Zorana Roje, baš u dodatnih šest minuta dominirali.* (Vjesnik online, 11. lipnja 2003.)
- (15) *Najaviti mogu svašta, ali sprinterske su discipline kocka.* (Vjesnik online, 18. kolovoza 2004.)
- (16) *Kako ste se osjećali kad je na vas pala kocka da pred sam kraj susreta trebate izvesti jedanaesterac, kod vodstva gostiju 0:1?* (Sportske novosti, 13. lipnja 2008.)
- (17) *Duje Draganja i Vanja Rogulj bit će veliki aduti na juniorskom EP u Francuskoj u srpnju.* (Vjesnik online, 20. lipnja 2000.)
- (18) *A bio je vidno uzrujan, razočaran i srdit skijaški as Ivica, koji je enormno plaćenim nogometašima predbacio nezalaganje.* (Vjesnik online, 15. lipnja 2002.)

Očito je da je ciljna domena života ovdje vrlo široka, tj. obuhvaća različite životne situacije i događaje. Oni mogu obuhvaćati sport, politiku i mnoga druga područja života. Tako možemo reći da se izvorna domena *kocke*

preslikava na izvornu domenu života, tj. ta se metafora u kontekstu realizira na različite načine pa naznačava specifičnije dijelove našeg života pa tako sportaši, političari, ljubavnici koreliraju s kockarima/igračima.

Kulturalne varijacije unutar konceptualne metafore ŽIVOT JE KOCKA

U različitim se kulturama različitim ciljnim domenama pridružuju različite izvorne domene pomoću kojih ljudi konceptualiziraju apstraktnije pojmove. Tako se ciljna domena života nalazi u raznim metaforama kao što su ŽIVOT JE PUTOVANJE, ŽIVOT JE IGRA, ŽIVOT JE ZAGONETKA, ŽIVOT JE RAT, ŽIVOT JE VRIJEDNA IMOVINA itd. Te se različite metafore u različitim kulturama rabe češće ili rjeđe, što ovisi o razlozima koji su ranije spomenuti. Prema Kövecsesu, Mađari će prije promatrati život kao *rat* ili *kompromis*, dok će ga materijalno i natjecateljski usmjereni Amerikanci promatrati kao *vrijednu imovinu* ili *igru* (Kövecses, 2005: 84). Jedan je od načina na koji govornici hrvatskog jezika promatraju život kroz konceptualnu metaforu ŽIVOT JE KOCKA. Istu tu konceptualnu metaforu rabe i govornici engleskog i mađarskog jezika, no razlike su očite. Kako je već spomenuto, ta se metafora rabi u najrazličitijim životnim situacijama, a te životne situacije iz ciljne domene postaju kartaške igre u izvornoj domeni. Izbor je kartaške igre u specifičnom metaforičkom izrazu kulturalno određen. To ćemo pokušati pokazati na sljedećim primjerima.

- (19) *I onda je sve opet otišlo na stranu politike i medija kojima je ta izjava došla kao keč na jedanaest u interludiju do cestovnih blokada.* (Vjesnik online, 30. veljače 2003.)
- (20) *Ili se, ne daj bože, možda radi o politici kojoj kao as na desetku uvijek dobro dođe poslušnik?* (Vjesnik online, 30. ožujka 2001.)
- (21) *Prema njegovim riječima, ostali protukandidati na ovim izborima, koji su objavili svoju kandidaturu, za njega su pikzibneri i obični fikusi.* (<http://www.dalje.com/hr-hrvatska/foto-moji-protukandidati-su-pikzibneri/270928>, 17. srpnja 2009.)

U primjerima (19) i (20) situacija iz ajnca rabi se u kontekstu politike kako bi se opisala situacija u kojoj je netko imao mnogo sreće. Ajnc je igra karakteristična za naše područje, ali jednako tako karakteristična i za englesko govorno područje.

No nisu sve kartaške igre jednako popularne na hrvatskom i engleskom govornom području. Tako će engleski govornici često rabiti metafore poput:

- (22) *Where is he when the chips are down?* (Schmidt, Brdar, 2008)

ili

- (23) *Coca-Cola is a blue-chip company.*

Kod obaju primjera metafore aludiraju na poker, tj. na žetone koji se rabe u pokeru. Poker je igra koja je popularna na engleskom govornom području, a kod nas je njezina popularnost relativno nova pojava i stoga nema metafora koje rabe termine iz te igre. Iz toga proizlaze problemi kod prevođenja jer se zbog nedostatka pravih ekvivalenata u hrvatskom jeziku gubi i dio značenja koje nosi konceptualna metafora ŽIVOT JE KOCKA, tj. LIFE IS A GAMBLE. Mnogi se metaforički izrazi na engleskom jeziku, koji proizlaze iz metafore ŽIVOT JE KOCKA/LIFE IS A GAMBLE, mogu uspješno prevesti, ako ne istim izrazom, onda bar unutar iste konceptualne metafore. Takav je primjer:

(24) *I've got an ace up my sleeve.* (Lakoff, Johnson, 1980: 51)

i njegov hrvatski ekvivalent:

(25) *Imam aduta u rukavu.*

Očito je da hrvatski prijevod nije formalni ekvivalent engleskog metaforičkog izraza, ali njime ipak možemo biti zadovoljni – smisao i konotacije koje donosi konceptualna metafora ŽIVOT JE KOCKA/LIFE IS A GAMBLE zadržani su.

No kod primjera (22) i (23) to nije moguće jer su kulturalno ograničeni. Naime, u hrvatskom jeziku ne postoji metaforički izraz kojim bi se ti metaforički izrazi mogli prevesti pa bismo primjer (22) mogli prevesti na ovaj način:

(26) *Gdje je on kad zagusti/prigusti?* (Schmidt, Brdar, 2008)

te primjer (23):

(27) *Coca-Cola je tvrtka kod koje je zarada sigurna.*

U primjeru (21) metaforički se izrazi temelji na preferansu. To je igra koja je na našim prostorima prisutna stotinjak godina, kao i bela, te je ukorijenjena u život svih onih koji su ili zbog novca ili zbog zabave uzeli karte u ruke. Češći su primjeri metafora koje tematiziraju belu oni u kojima adut predstavlja nešto ili nekoga tko jamči uspjeh.

(28) *Dodatni adut u Blaškićevu haaškom rukavu je i to što je optuženik odlučio sam svjedočiti u svoju korist.* (Vjesnik online, 2. veljače, 2000.)

(29) *Glavni adut u predizbornoj kampanji Busha mlađeg bio je prijedlog o smanjenju poreza.* (Vjesnik online, 6. studenog, 2000.)

Iako je bela jedna od najpopularnijih kartaških igara na našem području te je metafora s adutom vrlo česta, u naš su jezik ipak počeli ulaziti i primjeri s asom. Tako se pojavljuje identična metafora koja riječ adut zamjenjuje asom. Takvu pojavu vjerojatno možemo pripisati sve većoj popularnosti pokera ili sve češćem posuđivanju iz engleskog jezika.

(30) *Bio bi im to as iz rukava u borbi protiv nesavladive Janice.* (Vjesnik online, 30. prosinca 2000.)

Kao što je spomenuto u prvom poglavlju, u kockarskim igrama postoje karte koje manje i više vrijede u igri pa to ima posljedice u ciljnoj domeni stvarnog života te se tako ljudi dijele na one koji su manje ili više uspješni u *igri života*. Primjer (21) karakterističan je za govorni jezik. *Pikzibner* je germanizam koji označava gubitnika, nesposobnjakovića, a dolazi iz preferansa u kojem je pikova sedmica najslabija karta. Također, u govornom se jeziku može čuti izraz *oštigljiti* ili *štigljo*, koji potječe iz bele. Taj izraz znači da je nekome uzeto sve ili da netko nema ništa.

Budući da karte i boje iz različitih špilova u različitim kulturama različito znače, u američkoj kulturi, primjerice, pik nosi vrlo uvredljivo značenje. Naime, *spade* je u američkom kolokvijalnom govoru uvredljiva riječ čovjeka crne rase. Očito je da će taj izraz biti jedan od izraza koji su strogo ograničeni na englesko govorno područje. Naime, u Hrvatskoj se takav izraz neće pojaviti zbog rasne jedinstvenosti, dok će, primjerice, u raznolikoj Americi svakoga dana nastajati novi izrazi, uvredljivi ili ne, za pripadnike bilo koje rase ili nacionalnosti.

Zaključak

Edward Sapir (1921: 22) jezik definira kao proizvod kulture, kao povijesno nasljeđe dane skupine (Glovacki-Bernardi, 2001: 99). Veza je između jezika i kulture neraskidiva, kultura i jezik isprepleteni su, razvijaju se zajedno te utječu jedno na drugo. Konceptualne su metafore sastavni dio kulture, one su ključne za doživljaj, spoznaju i razumijevanje svijeta oko nas, što uključuje i kulturalne, političke i socijalne prilike. U tom međuodnosu unutarjezične i izvanjezične stvarnosti izvanjezična stvarnost uvelike utječe na način na koji se izražavamo, ali i obratno. Sve što postoji u jeziku prije toga, postojalo je u iskustvu. No budući da su sve kulture različite, tako su različita i iskustva. Čak i na najjednostavnijim razinama ljudskog iskustva, onom tjelesnom, postoje neke razlike, a razlike se povećavaju kako iskustva postaju apstraktnija. Premda mnoge kulture neke odnose percipiraju isto, ipak će nastajati varijacije koje su međukulturalno ili unutarkulturalno uvjetovane. Na primjeru metafore ŽIVOT JE KOCKA vidjeli smo kako se jedna univerzalna konceptualna metafora koja se pojavljuje u različitim jezicima različito ostvaruje u različitim metaforičkim izrazima, a ti su ostvaraji uvjetovani kulturom, što je uključivalo preferiranje različitih kartaških igara, različitu strukturu društva i dr.

Izvori

Vjesnik online
www.dalje.com

Literatura

- Glovacki-Bernardi, Zrinjka et. al. 2001. *Uvod u lingvistiku*, Zagreb: Školska knjiga.
- Grady, Joseph 1999. A typology of motivation for conceptual metaphor: Correlation vs. resemblance. *Metaphor in cognitive linguistics* (ur. Raymond W. Gibbs i Gerard Steen), Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, str. 79-100.
- Kövecses, Zoltán 2001. *Metaphor: A Practical Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Kim, Kyong Liong 1996. *Caged in Our Own Signs: a Book About Semiotics*, Westport: Ablex Publishing.
- Lakoff, George / Johnson, Mark 1980. *Metaphors We Live By*, Chicago and London: University of Chicago Press.
- Stanojević, Mateusz-Milan 2009. Konceptualna metafora u kognitivnoj lingvistici: pregled pojmova. *Suvremena lingvistika*, god. 68, br. 2, str. 339-369.
- Sapir, Edward 1921. *Language, an Introduction to the Study of Speech*, New York: Harcourt and Brace.
- Schmidt, Goran / Brdar, Mario 2008. Variation in the linguistic expression of the conceptual metaphor LIFE IS A GAMBLE in English, Croatian and Hungarian and its possible cultural implications. Rad pročitano na skupu *Cognitive Linguistics between Universality and Variation*, 30. rujna – 1. listopada, Dubrovnik.